

Jihadisme

Jihadisme

Ideologie, preventie en
deradicalisering

Thomas Schmidinger

Vertaling: Huub Stegeman

Bewerking: Michiel Leezenberg

Boom

Oorspronkelijke titel: *Jihadismus. Ideologie, Prävention und Deradikalisierung*

© Mandelbaum Verlag, Wenen 2015

© Nederlandse vertaling: Boom uitgevers Amsterdam, 2016

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

Verzorging omslag: Bart van den Tooren

Verzorging binnenwerk: Steven Boland

ISBN 978 90 5875 582 7 | NUR 730

www.boomuitgeversamsterdam.nl

www.boomfilosofie.nl

Inhoud

Inleiding	7
1. Islam – Politieke islam – Jihadisme	13
<i>De religie(s) van de islam</i>	16
<i>De islam in Nederland</i>	24
<i>Religie en politiek</i>	27
2. Politieke islam – Salafisme – Jihadisme	41
<i>Al-Qaida en de wereldwijde jihad</i>	53
<i>Al-Qaida en de oorlog in Irak</i>	55
<i>De zogenaamde kalief en de burgeroorlog in Syrië</i>	67
<i>Joden, kruisvaarders en sjieten als vijanden.</i>	77
<i>Strategische en ideologische verschillen tussen IS en Al-Qaida</i>	
<i>IS en Al-Qaida als wereldwijde franchises</i>	81
<i>Politiek salafisme en jihadisme in de Europese diaspora</i>	84
<i>Radicaliseringsprocessen en de oorzaken daarvan</i>	95

3. Wegen naar het jihadisme	103
<i>Abdullah</i>	107
<i>Petimat</i>	111
<i>Peter</i>	115
<i>Alambek</i>	117
<i>Frank</i>	119
<i>Albika</i>	122
<i>Almasa</i>	125
<i>Sinan</i>	127
<i>Maria</i>	131
4. Wat te doen?	135
<i>Algemene preventie</i>	138
<i>Specifieke preventie</i>	139
<i>Deradicalisering/defanatisering van sympathisanten van het jihadisme</i>	140
<i>Deradicalisering/defanatisering van jihadistische daders</i>	146
<i>Mogelijkheden en beperkingen van preventie en deradicalisering</i>	148
Noten	153

Inleiding

Als politicoloog met bijzondere aandacht voor het Midden-Oosten en de migratie krijg ik natuurlijk onherroepelijk te maken met het thema ‘religie en politiek’, en met de islam. Het jihadisme op zich had echter nog nooit een bijzonder aandachtspunt gevormd in mijn onderzoek. Dat thema diende zich pas aan dankzij de ontwikkelingen op mijn normale onderzoeksterrein hier in Oostenrijk. Al geruime tijd voor de problematiek van de jonge Europeanen die als jihadisten naar het Midden-Oosten gingen de aandacht trok van de media, namen ouders en andere betrokkenen bij dergelijke jongeren en jongvolwassenen contact met mij op, omdat er in Oostenrijk simpelweg geen andere gesprekspartner voor hen te vinden was. Ik had kennelijk tijdens een of ander televisiedebat hun vertrouwen gewekt. Steeds vaker had ik ontmoetingen met deze vertwijfelde ouders, hoorde hun verhalen aan en probeerde hen te helpen om de groepen waarbij hun zonen en dochters zich hadden aangesloten, in kaart te brengen. Zo nu en dan gaf ik hun ook voor-

zichtig wat adviezen over het voorkomen van de radicalisering van jongeren tot jihadist. In de loop van de tijd bleek dat veel van die adviezen ook werkelijk een gunstig effect sorteerden. Een betere uitwisseling met de al bestaande adviesorganen in Duitsland was het gevolg. Daarnaast pleitte ik vanaf 2011 steeds vaker in de media voor de inrichting van een professioneel aanspreekpunt, een adviesorgaan voor familieleden en eventueel de jongeren zelf.

Aanvankelijk waren mijn oproepen vergeefs. De politiek beschouwde het als een marginaal probleem. Ik kreeg echter een heel ander beeld: hoewel ik me nooit echt beschikbaar had gesteld als adviseur, wendden meer en meer betrokkenen en familieleden zich tot mij. Doordat ik hen als vrijwilliger begon te begeleiden, leerde ik hun uiteenlopende persoonlijke verhalen kennen en kreeg ik, zonder dat ik daar direct naar had gestreefd, de beschikking over 'onderzoeksmateriaal' waar ik eigenlijk niet zo goed raad mee wist. Enerzijds was het belangrijk om de anonimiteit van de betrokkenen en de families te waarborgen, anderzijds zouden juist deze ervaringen ook voor andere mensen nuttig kunnen zijn en waren ze uiteraard van invloed op de adviezen die ik gaf aan anderen.

Eind 2012 leerde ik tijdens een bijeenkomst de islamitische religiepedagoog Musa al-Hassan Diaw kennen, die zich vanuit een totaal ander perspectief, namelijk dat van een religieuze en religieus gevormde moslim, met hetzelfde thema bezighield. We zouden elkaar daarna nog regelmatig ontmoeten en met elkaar discussiëren, en we merkten al snel dat onze tamelijk verschillende benaderingen van het thema elkaar goed aanvulden. We waren het er in elk geval over eens dat Oostenrijk dringend behoefte had aan een professioneel aanspreekpunt dat werd bemand door een multidisciplinair team dat de kennis uit de gemeenschappen zou weten te combineren met religieuze kennis en benaderingen uit de psychoanalyse en de sociale wetenschappen, om zo samen actief te werken aan deradicalisering en preventie.

Aangezien de regering echter geen concrete stappen ondernam en enkel lippendienst bewees aan het idee, besloten we in het voorjaar van 2014 dan maar zelf een vrijwilligersorganisatie

te starten. In juni 2014 vond er voor het eerst een bijeenkomst plaats met een groot aantal vertegenwoordigers van de meest uiteenlopende ngo's actief in het sociaal werk en de islamitische gemeenschappen, maar ook wetenschappers. Al snel werd besloten om de ngo 'Netwerk van de Sociale Samenhang' te stichten, die zich met deze problematiek zou gaan bezighouden.

Na de oprichting van ons netwerk, dat van het begin af aan mocht rekenen op grote belangstelling omdat de problematiek vanwege de gebeurtenissen in Irak groter leek dan ooit, kondigde ook het stadsbestuur van Wenen aan een stedelijk Netwerk voor Preventie en Deradicalisering te stichten. In december 2014 kwam het op initiatief van de minister van Onderwijs eindelijk tot de inrichting van een 'Adviesorgaan Extremisme' in het kader van het jeugdwerk. Deze instelling beschouwt zichzelf als het aanspreekpunt voor uiteenlopende typen extremisme.

Ons Netwerk van de Sociale Samenhang bood ondertussen concrete adviezen en begeleiding. In het eerste jaar kregen we bijna zeventig zaken te behandelen. In sommige gevallen waren de jongeren al naar Syrië vertrokken of er zelfs alweer van teruggekeerd. In andere zaken was de radicalisering nog in een vroeg stadium.

Naast de concrete adviezen en de begeleiding die we boden, organiseerden we gedurende dat jaar ook een groot aantal workshops en trainingen. Musa al-Hassan Diaw en ik werkten samen met onderwijskrachten, politiebeambten, maatschappelijk werkers, stads- en gemeentebesturen en scholieren. Vooral bij de workshops die we op scholen organiseerden kwamen de jonge medewerkers en medewerksters in actie. Zij bleken bijzonder geschikt om met jonge moslims en moslima's een gelijkwaardig contact te leggen.

Zowel Musa al-Hassan Diaw als ik kreeg tijdens die workshops vaak de vraag of er ook documentatiemateriaal beschikbaar was over het thema. Artikelen en readers bleken op de langere duur niet voldoende te zijn, en dus ontstond het idee om een kleine, eenvoudig geschreven inleiding te produceren waarin de ontwikkeling van het jihadisme – en dan vooral dat van IS in de 'islamitische wereld', maar ook de ontwikkelingen in de diaspo-

ra – werd geschetst en tegelijk ook concrete adviezen werden gegeven op grond van onze ervaringen.

Hoewel we aanvankelijk van plan waren geweest dit boek samen te schrijven, moest mijn coauteur wegens tijdgebrek verstek laten gaan en schreef ik deze kleine monografie alleen. Het oorspronkelijk geplande accent op de religieuze ideeën van de jihadisten en de mogelijkheden om hun ideologie ook met islamitische argumenten te deconstrueren, zouden daardoor in de uiteindelijke versie van dit werkje minder sterk naar voren komen dan gepland. De beschrijving van de politieke ontwikkelingen in Irak is daarentegen iets omvangrijker geworden.

Kort na het verschijnen van de eerste editie van dit boek kreeg ons Netwerk van de Sociale Samenhang de Europese Burgerprijs van het Europese Parlement. Die werd uitgereikt tijdens een interessante discussiebijeenkomst met de directeur van het Bundesamt für Verfassungsschutz und Terrorismusbekämpfung (BVT) Peter Gridling en de islamwetenschapper Elhakam Sukhni, door de vicevoorzitter van het Europese Parlement, Ulrike Lunacek, samen met de parlementsleden Josef Weidenholzer en Angelika Mlinar.

Helaas heersten er op dat moment al sterke interne conflicten in ons netwerk. Die zouden uiteindelijk onoplosbaar blijken en in januari 2016 zagen we ons genoodzaakt onze vereniging op te heffen. Aangezien we nooit subsidies ontvingen en alleen met vrijwilligers werkten, viel er met de opheffing weliswaar een gat, maar veranderde er verder weinig aan de vrijwillige activiteiten van de verschillende leden, die hun werk ook buiten het verenigingsverband gewoon voortzetten.

De waardevolle ervaring die we opdeden tijdens de periode van het netwerk vormt echter wel de inspiratie voor dit boek, evenals de ervaring die ik eerder al opdeed, en mijn ervaring sinds de opheffing, die ik eveneens verwerkt heb.

Een van de medestichtsters van ons netwerk was Andrea Redtenbacher, die ik ongeveer een jaar voor de stichting leerde kennen als de moeder van een van de jongeren. Haar zoon is in het grensgebied tussen Afghanistan en Pakistan gesneuveld. Als moeder van een omgekomen jihadist was ze voor ons netwerk

van onschatbare waarde. Zij kon immers veel directer vanuit haar eigen ervaring in gesprek gaan met de andere ouders. Met de tekst over haar zoon die in dit boek is opgenomen, treedt ze voor het eerst in de openbaarheid. Ik ben haar nog altijd bijzonder dankbaar dat ze het verhaal van haar zoon Kerim heeft willen vertellen. Haar ervaringen en die van andere familieleden zijn bijzonder belangrijk geweest voor dit boek.

Momenteel werk ik in opdracht van het Institut für Rechts- und Kriminalsoziologie samen met Veronika Hofinger aan een studie over het thema ‘deradicalisering in de gevangenis’. De resultaten hiervan worden eind 2016 gepubliceerd.

Hoewel aan dit boek helaas wel de theologische passages ontbreken die we er oorspronkelijk aan wilden toevoegen, en dit daardoor toch vooral het boek is geworden van een politicoloog, ben ik inmiddels wel een politicoloog die zich jarenlang intensief heeft bezighouden met religie als sociaal fenomeen. In een samenleving waarin velen zich niet alleen bedreigd voelen door de ideologie van het jihadisme, maar bovendien vaak geneigd zijn gelovige moslims als een bedreiging te beschouwen, is het uiteindelijk niet mogelijk om over een totalitaire ideologie te schrijven die zich beroept op religie, zonder daarbij te wijzen op de verschillen tussen die ideologie en de religie waarop deze zich beroept. Voordat we dus ingaan op het jihadisme als ideologie en op de concrete ontwikkeling van de zogenaamde ‘Islamitische Staat’ in Syrië en Irak, zullen we eerst enkele fundamentele kwesties met betrekking tot de verhouding tussen kerk en staat, samenleving en religie, maar ook de verschillende stromingen binnen de islam moeten bespreken.

Bovendien is het de bedoeling dat dit boek leesbaar blijft. Gevraagd is dus een beknopte en heldere inleiding in het probleem waaruit onderwijzers, maatschappelijk werkers, ambtenaren en psychotherapeuten, maar ook de naasten en familieleden van radicaliserende jongeren praktische informatie kunnen putten.

Het boek is primair tot stand gekomen op grond van het veldonderzoek dat ik in Syrië en Irak heb verricht, maar ook op grond van de ervaringen die ik in Oostenrijk opdeed met de radicalisering van de jeugdigen en jongvolwassenen in de richting

van het jihadisme. Daarnaast is de intensieve uitwisseling met vergelijkbare instellingen en adviesorganen in Duitsland, waar we veel van hebben geleerd, ook een belangrijke invloed in dit boek. De Duitstalige politiek-salafistische en jihadistische kring is overigens onderling toch zo nauw verweven dat het onmogelijk zou zijn de Oostenrijkse ontwikkelingen los van de Duitse – of omgekeerd – te schetsen.

Voor de Nederlandse uitgave is een korte beschrijving toegevoegd van salafistische en jihadistische netwerken in Nederland en België, en ook al vertonen die overeenkomsten met de netwerken in Duitstalige gebieden, toch lijken ze zich grotendeels los van die Duitse netwerken, en van elkaar, te hebben ontwikkeld.